

кова. — Донецьк : Донбаська нац. акад. буд-ва і архіт., 2008. — 201 с.

2. Ілляшенко С. М. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці : монографія / С. М. Ілляшенко. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. — 582 с.

3. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. — М. : Экзамен, 2001. — 575 с.

4. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Е. В. Лапин. — Сумы : ИТД «Университетская книга», 2002. — 310 с.

5. Лисин Б. К. Инновационный потенциал как фактор развития / Б. К. Лисин, В. Н. Фридлянов // Инновации. — 2002. — № 7. — С. 17–34.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2012 р.

УДК 005.95/.96

Б. О. Кошовий,

*Львівський державний
університет внутрішніх справ*

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА МЕТАЛУРГІЙНИХ І МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НОВИХ ВИКЛИКІВ

Дано оцінку існуючих досліджень, присвячених проблемам економічної безпеки металургійних і машинобудівних підприємств, запропоновано пропозиції щодо посилення їх економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, металургійні та машинобудівельні підприємства, нові умови розвитку.

На сучасному етапі розвитку економіки в Україні актуальною є проблема кореляції теоретичних досліджень у сфері економіки (зокрема тих, що зосереджуються довкола питань, полем вивчення яких є міждисциплінарна площина) і практичної діяльності суб'єктів господарських відносин. За останні роки різко зросла кількість досліджень з безпекової тематики, а тому актуальними є спроби оцінити зв'язок між теоретичними дослідженнями з цієї теми та реальними впровадженнями цих результатів у практичну діяльність суб'єктів господарювання.

На сьогоднішній день проблемам економічної безпеки підприємств присвячено значну кількість наукових праць. Дещо менше досліджень проводилось у полі теоретичної розробки інформаційного наповнення та дефініції категорії «економічна безпека підприємств», з яких лише у невеликій частині робіт одержано теоретичні висновки й результати порівнювались з реаліями господарювання металургійних і приладобудівних підприємств України. Практичну значимість теоретичних досліджень у цій сфері найкраще висвітлили В. Алькема [1], Е. Камишнікова [2], С. Комаринець [3], О. Кучеренко [4], В. Мазур [5], А. Меліхов [6], О. Панченко [7], І. Шевченко [8] та інші.

Особливо важливим є дослідження стану і принципів забезпечення економічної безпеки

підприємств металургійної галузі, частка якої в бюджеті становить близько 30 %, а в загальному обсязі податкових надходжень державного бюджету — 12 % [9], і тісно пов'язаної з нею машинобудівної галузі як осердя інтенсивного інноваційного розвитку української економіки. Актуальним є формування прогностичних розрахунків розвитку цієї сфери знань у найближчій перспективі.

Метою даної роботи є оцінка існуючих досліджень у різних галузях економіки України, присвячених проблемам економічної безпеки підприємства.

За 2008 р. металургійними підприємствами було реалізовано продукції на суму 202034,6 млн грн. У 2009 р. спостерігався спад обсягів реалізації металургійної продукції на 60536,6 млн грн, або на 30 % порівняно з показником 2008 р. Слід зауважити, що середньорічний приріст показника реалізації у 2001–2008 рр. становив 20498,6 млн грн. Економічна криза, в якій перебувала світова економіка у 2008–2009 рр., позначилась на обсягах реалізації металургійної продукції — у 2010 р. металургійні підприємства змогли вийти на суму реалізації лише в 199901,3 млн грн, тобто повного видужання галузі станом на 2010 р. не відбулось (рис. 1) [10].

З іншого боку, зважаючи на попередній середньорічний приріст обсягів реалізації у 2001–2008 рр. у

© Б. О. Кошовий, 2012

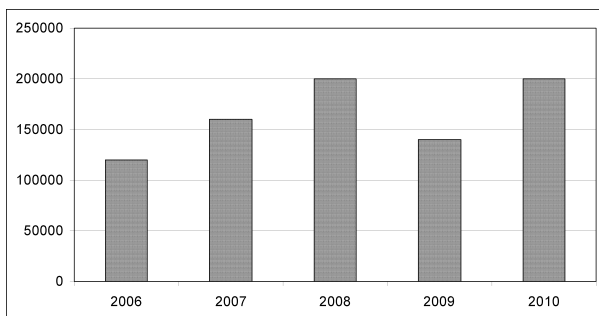

Рис. 1. Обсяги реалізації металургійної продукції у 2006–2010 рр., млн грн

(розроблено за даними Державного комітету статистики України) [10]

розмірі 20498,6 млн грн, можна зауважити певні оптимістичні тенденції — приріст показника у 2010 р. до 2009 р. становив 58403,3 млн грн, тобто був у 2,85 рази більшим за середньорічний приріст цього ж показника у 2001–2008 рр. Втім, тоді як у 2008 р. чистий прибуток підприємств по металургійній галузі становив 4533,9 млн грн, причому 59,8 % підприємств у цьому році одержали прибуток у 11876,9 млн грн, а решта 40,2 % — збиток у розмірі 7343 млн грн; у 2009 р. підприємства металургійного виробництва й виробництва готових металевих виробів зазнали збитків у сумарному розмірі 9977,8 млн грн; 53,8 % від загальної кількості підприємств галузі одержали прибуток у розмірі 1679,4 млн грн, діяльність решти підприємств була збитковою на рівні 11657,2 млн грн. І хоча приріст обсягів реалізації по галузі свідчить про її поступове відновлення, показник чистого прибутку усе ще вказує на відсутність стабільності та наявність певних загроз: у 2010 р. чистий збиток підприємств галузі становив 5721,5 млн грн, а за січень–червень 2011 р. утримувався на рівні 2360 млн грн (рис. 2) [11].

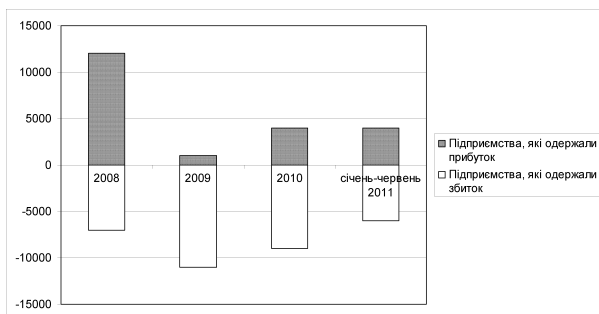

Рис. 2. Структура чистого прибутку підприємств металургійного виробництва й виробництва готових металевих виробів, млн грн

(розроблено за даними Державного комітету статистики України) [11]

Звертаючись до безпекової сторони діяльності металургійних підприємств, наведемо передусім таке

визначення економічної безпеки підприємств, що, на нашу думку, найбільше відповідає потребам сучасних ринкових відносин в Україні. А. Меліхов та Е. Камишнікова, критикуючи існуючі підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства (ЕБП), зазначають, що усі вони не враховують у повній мірі ринкової специфіки України. Автори пропонують власне визначення, згідно з яким економічна безпека підприємства розглядається як стан використання ресурсів, можливостей підприємства, компетентності менеджменту, що дозволяє підприємству за рахунок конкурентних переваг ефективно конкурувати на певному ринку і стало розвиватися протягом певного часу. Причому усунення прихованих загроз виявляється можливим саме через функціонування підприємства у конкурентному середовищі, що забезпечить отримання прибутку, за рахунок якого підприємство розвиватиметься [6, с. 280].

Е. Камишнікова у праці «Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства» [2] розглядає питання оцінювання економічної безпеки металургійного підприємства. Зважаючи на існуючі ринкові умови, науковець виділяє напрями, за якими слід досліджувати економічну безпеку металургійного підприємства. Це — питання безпеки матеріально-технічного забезпечення, збуту, технологічної безпеки [2, с. 78]. Не виділяючи теоретичної дефініції поняття ЕБП, Е. Камишнікова визначає обсяг складових економічної безпеки підприємства, в який включає фінансову, інтелектуально-кадрову, інвестиційно-технологічну, виробничу, збутову, екологічну складові, складову матеріально-технічного забезпечення. На такій базі Е. Камишнікова складає таблицю «Система показників для визначення складових рівня економічної безпеки металургійного підприємства» [2, с. 78–79], завдяки якій стає можливою розробка методики оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства. Автор також зазначає, що функціональні складові економічної безпеки підприємств різних галузей можуть мати різні пріоритети й на основі методу експертних оцінок виділяє вагові коефіцієнти для складових [2, с. 80]. Однак зазначимо, що у вітчизняних дослідженнях, присвячених питанням економічної безпеки підприємств, сьогодні виділяють й інші складові поняття ЕБП, окрім названих Е. Камишніковою. Наприклад, за групою внутрішньовиробничих складових: інформаційна (як ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства), правова; за групою зовнішньовиробничих складових: ринкова, інформаційна (як надійність взаємодії з економічними контрагентами) [12, с. 100–101].

У цьому контексті О. Панченко заакцентує на деяких особливостях динаміки металургійного рин-

ку. Так, науковець зауважує, що протягом кризових років одні аналітики ринку вважали, що «криза металургійної галузі обумовлена кон'юктурними коливаннями попиту з боку будівельної галузі, автомобілебудування і виробників побутових приладів, які були вимушені значно скоротити виробництво», інші ж стверджували, то падіння попиту виходить за рамки типового економічного спаду, отже чекати відновлення попиту недоцільно, а значить необхідно вживати радикальних заходів [7, с. 165].

Водночас О. Панченко з'ясовує, що в Україні нерозвинений внутрішній ринок споживання сталі, що видно з таких даних: споживання металу на душу населення в Україні — 150–180 кг, у Росії 190 кг/чол. у США, Японії. ЄС — 340–360 кг/чол. [7, с. 168]. В Україні внутрішнє споживання металургійної продукції тримається на рівні 20 %, тоді як у Росії частка її експорту не перевищує 50 %. В. Мазур з приводу цих показників пише: «Можна не сумніватися, що росіяни не віддадуть свого внутрішнього ринку сталевому прокату іноземним виробникам, а свій експорт, у тому числі в Україну, нарощуватимуть. Підтвердженням цієї тези є той факт, що обсяги експорту української металопродукції до країн СНД постійно зменшуються. Саме завдяки розвинутому внутрішньому ринку металопродукції російські меткомбінати в умовах світової економічної кризи зазнають менших втрат, ніж українські» [5].

Стосовно питання правової складової, варто згадати про ряд нормативно-правових актів, що мають вплив на діяльність металургійних підприємств, а відповідно і їх безпеку, зокрема у кризовий період. Це Постанова КМУ «Деякі питання стабілізації роботи підприємств хімічної галузі та гірничо-металургійного комплексу» від 24.03.2010 р. [13], Розпорядження КМУ «Про затвердження плану невідкладних заходів з подолання негативних явищ у металургійній промисловості від 10.10.2008 р. [14], «Меморандум порозуміння між Кабінетом Міністрів України та підприємствами гірничо-металургійного комплексу» від 10.10.2008 р. [15]. Що ж казати про господарське, цивільне право, яке складає основу будь-якого бізнесу, не лише металургійного, і трудове право, що стає особливо важливим у контексті переходу до соціально відповідальних форм ведення бізнесу (наприклад, дослідження С. Кондрашової «Соціальна місія» [16, с. 44–45].

І. Шевченко пропонує власне теоретичне визначення поняття ЕБП — як стан чи здатність підприємства виконувати поставлені цілі та завдання з урахуванням виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз [8, с. 128]. Розглядаючи економічну безпеку в комплексі та механізм економічної безпеки металургійних підприємств зокрема, науковець першочергово звертає увагу на важливість урахування зовнішнього ре-

гулятивного впливу на діяльність металургійних підприємств [8, с. 129–130]. Утім І. Шевченко, досліджуючи механізм економічної безпеки металургійного підприємства, вдається у іншу крайність — відкидає необхідність виділяти складові економічної безпеки. Послугуючись головно дефініціями понять «економічна безпека підприємства» та «механізм забезпечення економічної безпеки підприємства», науковець упускає із виду деякі загальновизнані складові поняття ЕБП — силову, екологічну безпеку. У висновку І. Шевченко виділяє як пріоритетний напрям розробку складових процесу управління механізмом забезпечення економічної безпеки підприємства [8, с. 134], що, на нашу думку, не є можливим без глибокого системного вивчення інформаційного вмісту категорії «економічна безпека підприємства». Інакше кажучи, без обґрунтованого включення до *поняття* економічної безпеки підприємства тих чи інших складових (так само як і без обґрунтованого їх вилучення) не лише процес управління механізмом економічної безпеки підприємства, а й сам механізм не відповідатиме поставленим перед ним цілям. Отже, у даній ситуації те, що науковцями було випущено із виду певні складові економічної безпеки підприємства, дозволяє говорити про неповноту досліджень проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств у металургійній галузі України.

Не менш важливою складовою економічної безпеки металургійної галузі є їх технологічна безпека. Зокрема, В. Мазур звертає увагу на такі показники: енергоємність виробництва тони сталі в Україні в 1,9 рази більша за витрати на меткомбінатах Євросоюзу; в Україні 50 % собівартості металопрокату становлять витрати на паливно-енергетичні ресурси, натомість у розвинених країнах цей показник становить 20 %. За даними В. Мазура, іншим показником, що впливає з низького рівня технологічного забезпечення металургійної промисловості в Україні, є витрати людино/годин на виробництво тонни сталі. В Україні ці витрати становлять 52,8 людино/години на тонну сталі, тоді як у Росії 38,1 люд./год., у Німеччині — 16,8 люд./год. [5].

Таким чином, актуальним стає забезпечення економічної безпеки підприємств машинобудівної галузі економіки України, що характеризуються значною металоспоживністю й функціонують у тісній залежності з підприємствами металургійної галузі. Стан економічної безпеки підприємств цієї галузі останнім часом не настільки загрозливий, як стан підприємств металургійної галузі. У 2009 р. спостерігався спад попиту на продукцію машинобудування. Обсяги реалізації вироблених машин і устаткування у 2009 р. становили 34245,7 млн грн, електричного, електронного та оптичного устаткування — 24504,7 млн грн, транспортних засобів та

устаткування — 27082,6 млн грн, що в сумі по галузі становить 85833 млн грн. Порівняно з цими показниками 2008 р. виявився більш вдалим для галузі: загальний обсяг реалізації продукції тоді становив 121780,4 млн грн, з яких 30,6 % (37271,5 млн грн) приходилось на вироблені машини та устаткування, 21 % (25580,5 млн грн) на електричне, електронне й оптичне устаткування; 48,39 % (58928,4 млн грн) на транспортні засоби та устаткування. Варто зауважити, що загальний показник обсягів реалізації продукції машинобудівних підприємств у 2010 р. не зміг досягнути рівня 2008 р. саме у зв'язку зі значним спадом реалізації транспортних засобів і устаткування і становив 116348,5 млн грн, з яких на реалізацію транспортних засобів припадало 42 % (48861,2 млн грн) [10]. Аналіз динаміки обсягів реалізації продукції машинобудівних підприємств подано на рис. 3.

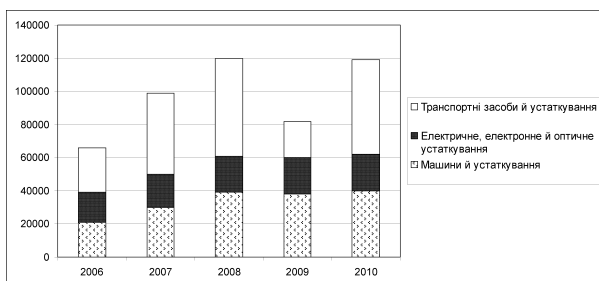

Рис. 3. Обсяги реалізації продукції машинобудівних підприємств у 2006–2010 рр., млн грн (розроблено за даними Державного комітету статистики України) [10]

Утім наразі можна казати про те, що машинобудівна галузь практично відновила від ударів кризового 2008 р., коли чистий збиток по галузі склав 1089,5 млн грн (найбільш збитковою тоді була діяльність підприємств із виробництва транспортних засобів і устаткування, котрі загалом одержали збиток у 1001,3 млн грн). У 2009 р. все ще показували високий рівень збитковості підприємства, що виробляють транспортні засоби, однак загалом галузь вийшла на показник чистого прибутку у 37,3 млн грн, передусім завдяки покращенню ситуації на підприємствах з виробництва машин, електричного, електронного й оптичного устаткування. Нарешті у 2010 р. виробники транспортних засобів вишли на рівень чистого прибутку у 2843,2 млн грн. Ця тенденція зберігається і посилюється й у 2011 р., за перші шість місяців якого вказані підприємства одержали 2307 млн грн чистого прибутку (рис. 4) [11].

С. А. Комаринець до основних проблем машинобудівного комплексу України відносить зношеність основних виробничих фондів на 70 %, відсутність реальних інвестиційних ресурсів для їх технологічного оновлення, неспроможність самос-

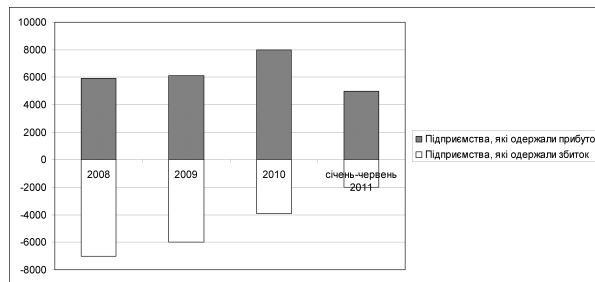

Рис. 4. Структура чистого прибутку машинобудівних підприємств, млн грн (розроблено за даними Державного комітету статистики України) [11]

тійної розробки, створення та запуску в серійне виробництво нової продукції; низьку ефективність виробництва; застарілу, неконкурентоспроможну продукцію низької якості [3, с. 231].

Звертаючись до економічної безпеки машинобудівного підприємства, варто відмітити дві тенденції розвитку економічної науки у цьому напрямі. Так, В. Алькема пропонує крізь призму логістичного підходу розглядати економічну безпеку машинобудівного підприємства на оперативному рівні та забезпечувати її шляхом створення інтегрованої логістичної системи [1, с. 90–91]. Формування такої логістичної системи на основі економічної системи машинобудівного підприємства дозволяє розглядати підприємство як логістичне утворення, що є «суб'єктом господарської діяльності, забезпечення якого реалізується завдяки наявності інтегрованої логістичної системи, здатної адаптуватися до змін зовнішнього середовища і вирішити за допомогою логістичного підходу конфліктні питання як в каналах постачання та розподілу, так і внутрішньовиробничих ланцюгах» [1, с. 81–83].

О. Кучеренко, в свою чергу, переконаний, що економічну безпеку машинобудівного підприємства необхідно розглядати на основі складової фінансової безпеки [4, с. 161]. На думку О. Кучеренко, високий рівень фінансової безпеки машинобудівного підприємства свідчить про те, що «стан ресурсів підприємств і підприємницьких можливостей забезпечує найбільш ефективне їх використання для забезпечення стабільного функціонування й розвитку, запобігання внутрішніх і зовнішніх негативних впливів (погрозам), а також інвестиційна підтримка умов, що забезпечують економічну безпеку підприємств, здійснюється з урахуванням практично усіх вимог ринку, що дозволяє підприємствам мати значні конкурентні переваги і стати лідерами галузі» [4, с. 168]. Не викликає сумнівів, що фінансова безпека підприємства справді має велику вагу у вищезокреслених аспектах діяльності підприємства. Однак, на нашу думку, таке трактування фінансової безпеки підприємства певною мірою скальковане з

дефініції економічної безпеки підприємства (наприклад, дефініція економічної безпеки, яка пропонується А. А. Меліховим, Е. В. Камишніковою [6, с. 280]), за таких обставин може відбутись нівелювання інших складових економічної безпеки машинобудівного підприємства, а відтак — згортання наукових досліджень у цьому напрямі.

Опираючись на два вищенаведені дослідження, можемо говорити про випадок «перетягування канату». В умовах відсутності однозначного трактування поняття економічної безпеки підприємства науковці різних спеціальностей прагнуть виокремити одні складові економічної безпеки підприємства та затінити інші з тим, аби комфортно дослідити проблему забезпечення ЕБП у межах своєї спеціальності, дослідження, відповідно, набувають суб'єктивного характеру.

Висновки.

1. На сучасному етапі розвитку соціально-економічної ситуації в Україні, в умовах якої необхідно постійно враховувати можливість повторення економічної кризи подібної тій, що спіткала українську економіку у 2008–2009 рр., варто більше уваги приділяти не стільки загальним дослідженням категорії «економічна безпека підприємства», як застосуванню одержаних результатів на практиці. Паралельні теоретичні та практичні наукові розробки дозволять посилити економічну безпеку вітчизняних підприємств і економічну безпеку України в цілому.

2. Слід зважити на те, що праксеологічні дослідження економічної безпеки підприємств різних галузей часто гальмуються внаслідок розрізненості, несистемності досліджень, присвячених інформаційному наповненню категорії «економічна безпека підприємства». Отже пріоритетним, на нашу думку, є консолідація наукових досліджень у цьому напрямі.

3. Провівши комплексне дослідження поняття економічної безпеки підприємства в сучасних наукових працях, присвячених економічній безпеці суб'єктів господарювання різних галузей економіки України, ми дійшли висновку, що необхідно глибше дослідити питання взаємозв'язку поняття конкурентоспроможності й економічної безпеки підприємства, а отже, продовжити дослідження в напрямі визначення та розшифрування складових економічної безпеки підприємства.

Список використаної літератури

1. Алькема В. Г. Управління економічною безпекою машинобудівного підприємства в умовах значної варіації параметрів замовлення / В. Г. Алькема // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2010. — № 1 (9). — С. 78–93.

2. Камишнікова Е. В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства /

Е. В. Камишнікова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 2. — С. 77–82.

3. Комаринець С. О. Аналіз галузі машинобудування в національній економіці / С. О. Комаринець // Науковий вісник НЛТУ України. — 2011. — Вип. 21.5. — С. 231–242.

4. Кучеренко О. О. Інтегрований методичний підхід визначення рівня економічної безпеки підприємств транспортного машинобудування України на основі оцінки їх фінансової складової / О. О. Кучеренко // Вісник економіки транспорту і промисловості. — 2009. — № 28. — С. 161–168.

5. Мазур В. Металургія України: стан, конкурентоспроможність, перспективи [Електронний ресурс] / Валерій Мазур // Дзеркало тижня. — 2010. — № 8. — Режим доступу : http://dt.ua/ECONOMICS/metallurgiya_ukrayini_stan,_konkurentospromozhnist,_perspektivi-59365.html.

6. Меліхов А. А. Проблеми оцінки економічної безпеки підприємства / А. А. Меліхов, Е. В. Камишнікова // Вісник Приазовського державного технічного університету. — 2008. — Вип. № 18. Ч. 1. — С. 279–284.

7. Панченко О. М. Фактори конкурентоспроможності металургійної галузі України / О. М. Панченко // Вісник Запорізького національного університету. — 2010. — № 1 (5). — С. 164–172.

8. Шевченко І. Л. Особливості формування механізму забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств / І. Л. Шевченко // Стратегія економічного розвитку України. — Вип. 24–25. — К. : КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, 2009. — С. 128–134.

9. Герасимова О. Спад в металургії обвалить економіку? [Електронний ресурс] / Олена Герасимова // Економічна правда. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/09/6/297213/>.

10. Обсяг реалізованої промислової продукції за видами діяльності [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами промислової діяльності [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

12. Васильчак С. В. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах / С. В. Васильчак, А. І. Веселовський // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.15. — С. 98–105.

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання стабілізації роботи підприємств хімічної галузі та гірничо-металургійного комплексу» від 24.03.2010 р. № 289 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=289-2010-%EF>.

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану невідкладних заходів з подолання негативних явищ у металургійній промисловості»

вості» від 10.11.2008 р. № 1427-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1427-2008-%F0>.

15. Меморандум порозуміння між Кабінетом Міністрів України та підприємствами гірничо-металургійного комплексу від 10.11.2008 р. [Електронний

ресурс]. — Режим доступу : <http://zakonl.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0003120-08>.

16. Кондрашова С. Социальная миссия / С. Кондрашова // Эксперт. — № 15–16. — 2011. — С. 44–45.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2012 р.